

СТАВЛЕННЯ ДО НАВЧАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ОСОБИСТІСНА ДЕТЕРМІНАНТА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ УЧІННЯ

Мусіяка Н.І. Ставлення до навчальних предметів молодших школярів як особистісна детермінанта результативності учіння. У статті представлено результати експериментального дослідження ставлення до навчальних предметів молодших школярів як особистісної детермінанти результативності учіння. Розкрито мікрогенетичні тенденції, що репрезентують детермінацію особистісної ефективності молодшого школяра. Встановлено домінування позитивного ставлення до навчальних предметів у кожній із груп школярів з різним рівнем навчальних досягнень на кожному етапі навчання у початковій школі. Водночас, із зниженням рівня навчальних досягнень, зафіксовано зростання як негативного, так і індивідуального ставлень школярів до навчальних предметів, що свідчить про зростання емоційного неблагополуччя у процесі навчання. Встановлено статистично значущий зв'язок між ставленням до навчальних предметів та рівнем результативності учіння молодших школярів.

Ключові слова: емоційне ставлення, молодші школярі, навчальні досягнення, особистісна детермінанта, результативність учіння, ставлення до навчальних предметів, ставлення до учіння.

Мусіяка Н.И. Отношение к учебным предметам младших школьников как личностная детерминанта результативности учения. В статье представлены результаты экспериментального исследования отношения к учебным предметам младших школьников как личностной детерминанты результативности учения. Раскрыты микрогенетические тенденции, которые репрезентируют детерминацию личностной эффективности младшего школьника. Установлено доминирование позитивного отношения к учебным предметам в каждой из групп школьников с разным уровнем учебных достижений на каждом этапе обучения в начальной школе. В то же время, со снижением уровня учебных достижений, зафиксирован рост как негативного, так и индивідуального отношений школьников к учебным предметам, что свидетельствует о росте эмоционального неблагополучия в процессе обучения младших школьников. Установлено статистически значимую связь между отношением к учебным предметам и уровнем результативности учения младших школьников.

Ключевые слова: эмоциональное отношение, младшие школьники, учебные достижения, личностная детерминанта, результативность учения, отношение к учебным предметам, отношение к учению.

Постановка проблеми. Сучасні реформаційні зміни освітнього простору центральною проблемою Нової української школи проголошують «збереження цінностей дитинства, необхідність гуманізації навчання, особистісного підходу, розвитку здібностей учнів, створення навчально-предметного середовища, що в сукупності забезпечують психологічний комфорт і сприяють вияву творчості дітей» [7, с. 8]. Основне завдання сучасної початкової школи – переорієнтувати навчання на освоєння знань, умінь та ставлень, які потрібні сучасній людині для життя, заохочувати дітей до навчання, робити їх успішними. Свого часу Г.С. Костюк зазначав: «Розвиток особистості не зводиться до

нагромадження знань, умінь і навичок. Показником розвитку є також виникнення в особистості нових потреб, інтересів (розумових, трудових, естетичних тощо), почуттів, що характеризують її ставлення до навчання, до праці, до інших людей і до себе самої» [5, с. 436]. А отже, проблема ставлень особистості у різних системах освітнього простору – «Я – Я», «Я – учіння», «Я – інші» – набуває нині важливого значення. Ставлення у кожній з цих систем диференціюються за своїми змістовними спектрами і в моно-проекції означаються, наприклад, як: ставлення до самого себе, ставлення до учіння, ставлення до навчальних предметів, ставлення до власних успіхів та невдач, ставлення до однокласників, ставлення до вчителя та інших.

Аналіз останніх публікацій. Аналіз сучасних вітчизняних психологічних досліджень показав, що ряд досліджень присвячені проблемі ставлення до навчальної діяльності студентів вищих навчальних закладів. Так, предметом психологічних досліджень стали: емоційне ставлення до навчання студентів залежно від рівня їх навчальної мотивації та гендерних ознак [3]; специфіка ставлення до навчання у встигаючих та невстигаючих студентів з домінуванням різних видів мотивації досягнення [4]; емоційне ставлення до навчально-професійної діяльності у студентів з різними стилями прийняття рішень [5]. Аналіз сучасних теоретико-експериментальних психологічних досліджень у контексті результативності навчальної діяльності, успішності/ефективності показав, що увага вітчизняних дослідників зосереджена на з'ясуванні: теоретико-методологічних засад дослідження проблеми психологічних механізмів особистісної ефективності учня [2]; становлення особистісної ефективності учнів в онтогенетичному вимірі [10]; особливостей прогностичної самооцінки як детермінанти особистісної ефективності молодшого школяра [7]; особливостей регулятивної сфери школярів з різними навчальними досягненнями [8]. Предметом нашого аналізу буде ставлення до навчальних предметів, яке займає важливе місце в системі ставлень школяра.

Формулювання цілей і постановка завдань статті. Мета статті – дати характеристику особливостям ставлення до навчальних предметів молодших школярів як особистісної детермінанти результативності учіння.

Виклад методики і результатів дослідження. Лонгітудне експериментальне дослідження особистісних детермінант результативності учіння передбачало мікроаналіз особливостей характеру емоційного (позитивного, індиферентного чи негативного) ставлення до навчальних предметів у школярів з різним рівнем навчальних досягнень на певному етапі їхнього навчання у початковій школі. Дослідження проводилося з учнями перших-четвертих класів. Школярів, залежно від їхньої навчальної результативності, було поділено на три експериментальні групи: I група – учні з високим рівнем навчальних досягнень; II група – учні з середнім рівнем навчальних досягнень; III група – учні з низьким рівнем навчальних досягнень. Ставлення до навчальних предметів школярів з різним рівнем навчальних досягнень досліджувалося за допомогою якісного аналізу оцінних суджень школярів [1]. Школярам було запропоновано визначити своє ставлення до навчальних предметів. Також враховувалося кількісне вираження – оцінка проводилася за п'ятибальною системою шкали інтенсивності з протилежними полюсами.

Узагальнені дані дослідження подано на рис. 1.

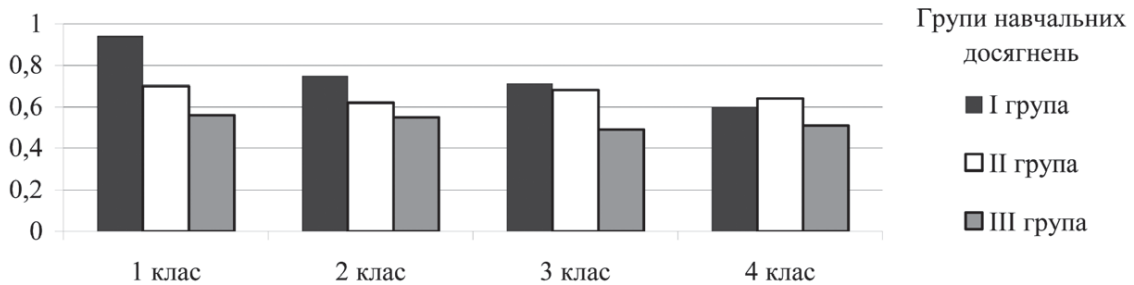

Рис. 1. Індекс емоційного ставлення молодших школярів до навчальних предметів

Аналіз експериментальних даних указує на те, що учням кожної групи успішності властиві специфічні особливості становлення емоційного ставлення до навчальних предметів.

Так, уже в першому класі спостерігається чітка тенденція до зниження індексу емоційного ставлення школярів до навчальних предметів (загального емоційного ставлення школярів до навчальних предметів) від першої до третьої групи – від високовстигаючих (0,94) до слабковстигаючих (0,56) школярів. Таке падіння є статистично значущим на рівні ($p \leq 0,05$).

Схожа тенденція – зниження абсолютної величини індексу емоційного ставлення школярів до навчальних предметів із зниженням навчальних досягнень – спостерігається і в учнів другого (0,75 – 0,62 – 0,55), третього (0,71 – 0,68 – 0,49) та четвертого (0,60 – 0,64 – 0,51) класів.

Аналіз індексу емоційного ставлення школярів до навчальних предметів груп школярів з різним рівнем навчальних досягнень виявив також тенденцію до зниження його величини в кожній з груп від першого до четвертого класу.

Як показали отримані експериментальні дані, для першокласників з високим рівнем навчальних досягнень характерне позитивне емоційне ставлення до навчальних предметів (100%). Глобальне позитивне емоційне ставлення є домінантним для першокласників цього рівня навчальних досягнень. Першокласникам із середнім рівнем навчальних досягнень притаманна диференціація ставлення до навчальних предметів, що виявляється у трьох видах. Домінантним для цієї групи є позитивне емоційне ставлення, яке, хоч і знижується порівняно з першою групою, все-таки залишається у 80% школярів панівним. Лише 4% школярів цієї групи притаманне негативне емоційне ставлення до навчальних предметів. Водночас з'явилася група школярів (14%), байдужих до навчальних предметів. У першокласників з низьким рівнем навчальних досягнень домінантним є позитивне емоційне ставлення, і в цьому виявляється глобальне позитивне емоційне ставлення до навчальних предметів.

Як показало дослідження, у першокласників з різним рівнем навчальних досягнень помітно тенденцію до зниження позитивного ставлення до навчальних предметів із зниженням рівня навчальних досягнень (порівняємо: 1 група – 100%, III група – 76%), причому це зниження статистично значуще на рівні $p \leq 0,01$. Зафіксовано одночасне статистично значуще зростання негативного емоційного ставлення першокласників з 0% до 18%.

У другокласників характер емоційного ставлення до навчальних предметів змінюється. У групі школярів з високим рівнем навчальних досягнень позитивне ставлення до навчальних предметів зафіксовано у 80% школярів, водночас у цій групі

з'являється тенденція до байдужого ставлення у 12% другокласників, а 8% взагалі мають негативне емоційне ставлення до навчальних предметів. У другокласників із середнім рівнем навчальних досягнень емоційне ставлення до навчальних предметів має таку ж диференціацію, що і в школярів попередньої групи. Позитивне ставлення до навчальних предметів зменшується до 74%, відповідно зростає негативне (до 14%), а в 12% школярів виявлено байдуже ставлення – тобто емоційне ставлення не лише не має статистично значущих відмінностей, а й практично ідентичне за своїм профілем. У другокласників з низьким рівнем навчальних досягнень в емоційному ставленні до навчальних предметів присутні лише дві полярні тенденції – позитивне ставлення, що є домінантним для цієї групи (90%), і негативне (10%).

Позитивне ставлення до навчальних предметів другокласників є домінантним в усіх групах. Індиферентне ставлення до навчальних предметів другокласників має тенденцію до зменшення із зниженням рівня навчальних досягнень. Протилежну тенденцію можна простежити у негативному ставленні до навчальних предметів. Ці тенденції можливо пояснити також уведенням балового оцінювання знань та умінь другокласників замість словесного у першокласників.

Звернімося до аналізу даних щодо емоційного ставлення до навчальних предметів третьокласників з різним рівнем навчальних досягнень. У третьокласників з високим рівнем навчальних досягнень диференціація виявляється трьома видами ставлення: панівним є позитивне ставлення до предметів (90%), але все ж таки 8% школярів байдужі до навчальних предметів, а невелика частина учнів (2%) ставиться взагалі негативно. У школярів із середнім рівнем навчальних досягнень спостерігається ідентична картина – домінування позитивного ставлення у 91% школярів, урівноваження негативного (5%) та індиферентного (4%) ставлень до навчальних предметів. У третьокласників з низьким рівнем навчальних досягнень спостерігається зниження задоволеності у структурі емоційного ставлення. Позитивне ставлення до навчальних предметів зменшується до 68% (зниження на статистично значущому рівні на $p \leq 0,01$), не втрачаючи при цьому домінантної позиції. Одночасно зростає до 15% негативне ставлення, а 1/6 частина школярів цієї групи стали байдужими до навчальних предметів.

Позитивне емоційне ставлення до навчальних предметів третьокласників займає домінантне положення, хоча й має менше кількісне вираження порівняно з попередніми класами. Водночас, із зниженням рівня навчальних досягнень, спостерігається зростання як негативного, так і індиферентного ставлень до навчальних предметів, що свідчить про зростання емоційного неблагополуччя у процесі навчання.

Аналіз емоційного ставлення до навчальних предметів четвертокласників з високим рівнем навчальних досягнень показав, що панівне місце займає позитивне ставлення (98%), лише у 2% школярів спостерігається негативне емоційне ставлення. У групі школярів із середнім рівнем навчальних досягнень спостерігається така диференціація: позитивне ставлення властиве 85% учнів, у 8% з'являється індиферентне ставлення і у 7% четвертокласників присутнє негативне емоційне ставлення до навчальних предметів. У четвертокласників з низьким рівнем навчальних досягнень характер емоційного ставлення до навчальних предметів змінюється: домінантним є позитивне ставлення (хоч і має тенденцію до зменшення порівняно з першою та другою групами – 79%), зростає негативне ставлення до 15%, зменшується байдуже – до 6%.

Позитивне ставлення до навчальних предметів четвертокласників утрачає свої позиції із зниженням рівня навчальних досягнень, але все ж таки займає домінуюче місце. Водночас зростає негативне ставлення до навчальних предметів, що свідчить про переживання емоційного неблагополуччя у школі четвертокласників з низьким та середнім рівнями навчальних досягнень.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз результатів дослідження емоційного ставлення до навчальних предметів молодших школярів з різним рівнем навчальних досягнень дав можливість зробити такі висновки. Отримані експериментальні дані дослідження емоційного ставлення до навчальних предметів школярів з різним рівнем навчальних досягнень свідчать про наявність мікрогенетичних тенденцій, які репрезентують детермінацію особистісної ефективності школяра вже на першому етапі навчання – у початковій школі. Емоційне ставлення до навчальних предметів, як індикатор емоційного ставлення до навчання, у молодших школярів з різним рівнем навчальних досягнень характеризується певною модальністю – позитивною, індиферентною чи негативною, а також ступенем його прояву. Встановлено домінування позитивного ставлення до навчальних предметів у кожній із груп школярів з різним рівнем навчальних досягнень на кожному етапі навчання у початковій школі. Водночас між протилежними за результативністю групами встановлено суттєві відмінності в кількісній його репрезентації. Із зниженням рівня навчальних досягнень спостерігається зростання як негативного, так і індиферентного ставлень до навчальних предметів, що свідчить про зростання емоційного неблагополуччя у процесі навчання молодших школярів. Зафіксовано зниження величини індексу емоційного ставлення школярів до навчальних предметів в кожній з груп успішності від першого до четвертого класу. Встановлено статистично значущий зв'язок між ставленням до навчальних предметів та рівнем результативності учіння молодших школярів.

Дизайн подальшого дослідження передбачатиме з'ясування макрогенези ставлення до навчальних предметів молодших школярів як особистісної детермінанти результативності учіння.

Список використаних джерел

1. Вивчення особистості підлітка / за ред. М.Т. Дригус. – К.: Інститут психології АПН України, 1994. – 128 с.
2. Дригус М.Т. Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми психологічних механізмів особистісної ефективності учня / М.Т. Дригус // Становлення особистісної ефективності школярів в онтогенетичному вимірі: монографія [Електронний ресурс] / за ред. М.Т.Дригус. – К.: Педагогічна думка, 2015. – С. 16-32. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/11019>
3. Жданюк Л.О. Емпіричне дослідження емоційного ставлення студентів до навчальної діяльності / Л.О. Жданюк // Психологія і особистість. – 2018. – № 1(13). – С. 62-74.
4. Козуб Я.В. Специфика отношения к учению у успевающих и слабоуспевающих студентов с доминированием разных видов достиженческой мотивации / Я.В. Козуб // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 32. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. – С. 218-234.
5. Кузнєцов М.А. Особливості емоційного ставлення до навчально-професійної діяльності у студентів з різними стилями прийняття рішень / М.А. Кузнєцов, Я.В. Козуб // Актуальні

проблеми педагогіки, психології та професійної освіти: збірник наукових праць [Електронний ресурс]. – К. – 2016. – №2. – Режим доступу:

<http://journals.uran.ua/appfpo/issue/view/4370>

6. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Григорій Силович Костюк; за ред. Л.М. Проколієнко. – К.: Радянська школа, 1989. – 608 с.
7. Мусяка Н.І. Особливості прогностичної самооцінки як детермінанти особистісної ефективності молодшого школяра / Н.І.Мусяка // Технології розвитку інтелекту: електронний фаховий журнал Лабораторії нових інформаційних технологій навчання [Електронний ресурс]. – К. – 2018. – Т.2. – №8(19). – Режим доступу: http://www.psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/328
8. Петренко І.В. Особливості регулятивної сфери у школярів з різними навчальними досягненнями: посібник / І.В. Петренко; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – К.: Міленіум, 2016. – 160 с.
9. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н.М. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.
10. Становлення особистісної ефективності учнів в онтогенетичному вимірі: монографія / Г.О. Балл, М.Т. Дригус, Н.І. Мусяка; за ред. М.Т. Дригус. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 161 с.

References transliterated

1. Vychennja osobystosti pidlitka / za red. M.T. Drygus. – K. : Instytut psihologii' APN Ukraïny, 1994. – 128 s.
2. Drygus M.T. Teoretyko-metodologichni zasady doslidzhennja problemy psihologichnyh mehanizmiv osobystisnoi' efektyvnosti uchnja / M.T. Drygus // Stanovlennja osobystisnoi' efektyvnosti shkoljariv v ontogenetychnomu vymiri: monografija [Elektronnyj resurs] / za red. M.T. Drygus. – K.: Pedagogichna dumka, 2015. – S. 16-32. – Rezhym dostupu: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/11019>;
3. Zhdanjuk L.O. Empiryчне doslidzhennja emocijnogo stavlennja studentiv do navchal'noi' dijal'nosti / L.O. Zhdanjuk // Psihologija i osobystist'. – 2018. – № 1(13). – S. 62-74.
4. Kozub Ja.V. Specifika otnoshenija k ucheniju u uspevajushhij i slabouspevajushhij studentov s dominirovaniem raznyh vidov dostizhencheskoj motivacii / Ja.V. Kozub // Problemy suchasnoi' psihologii': Zbirnyk naukovykh prac' Kam'janec'-Podil's'kogo nacional'nogo universytetu imeni Ivana Ogijenka, Instytutu psihologii' imeni G.S. Kostjuka NAPN Ukraïny / za nauk. red. S.D. Maksymenka, L.A. Onufrijevoi'. – Vyp. 32. – Kam'janec'-Podil's'kyj: Aksioma, 2016. – S. 218–234.
5. Kuznjecov M.A. Osoblyvosti emocijnogo stavlennja do navchal'no-profesijnoi' dijal'nosti u studentiv z riznymy styljami pryjnattja rishen' / M.A. Kuznjecov, Ja.V. Kozub // Aktual'ni problemy pedagogiky, psihologii' ta profesijnoi' osvity: zbirnyk naukovykh prac' [Elektronnyj resurs]. – K. – 2016. – № 2. – Rezhym dostupu : <http://journals.uran.ua/appfpo/issue/view/4370>
6. Kostjuk G.S. Navchal'no-vyhovnyj proces i psihichnyj rozvytok osobystosti / Grygorij Sylovych Kostjuk; za red. L.M. Prokolijenko. – K.: Radjans'ka shkola, 1989. – 608 s.
7. Musijaka N.I. Osoblyvosti prognostychnoi' samoocinky jak determinanty osobystisnoi' efektyvnosti molodshogo shkoljara / N.I. Musijaka // Tehnologii' rozvytku intelektu : elektronnyj fahovyj zhurnal Laboratorii' novykh informacijnyh tehnologij navchannja [Elektronnyj resurs]. – K. – 2018. – Т. 2. – № 8(19). – Rezhym dostupu: http://www.psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/328
8. Petrenko I.V. Osoblyvosti reguljatyvnoi' sfery u shkoljariv z riznymy navchal'nymy dosjagnennjamy: posibnyk / I.V. Petrenko; Nacional'na akademija pedagogichnyh nauk Ukraïny, Instytut social'noi' ta politychnoi' psihologii'. – K.: Milenium, 2016. – 160 с.

9. Nova ukrai'ns'ka shkola: poradnyk dlja vchytelja / Pid zag. red. Bibik N.M. – K.: TOV «Vydavnychyj dim «Plejady», 2017. – 206 s.
10. Stanovlennja osobystisnoi' efektyvnosti uchniv v ontogenetychnomu vymiri : monografija / G.O. Ball, M.T. Drygus, N.I. Musijaka; za red. M.T. Drygus. – K.: Pedagogichna dumka, 2015. – 161 s.

Musiaka N.I. Schoolchildren's attitudes to educational subjects as a personal determinant of their learning efficiency. The article presents the results of an experimental study of schoolchildren's attitudes to educational subjects as a personal determinant of their learning efficiency. The micro-genetic tendencies, determining schoolchildren's personal effectiveness at the first stage of school study, at primary school, are recorded. Emotional attitude to educational subjects, as an indicator of a schoolchild's emotional attitude towards learning, is characterized by a certain modality – positive, indifferent or negative, as well as by a degree of its manifestation. A dominant positive attitude towards educational subjects has been noticed in each of the groups of schoolchildren, created on the base of different levels of their educational achievements, and at each stage of their study at primary school. At the same time, there are significant differences between the groups of schoolchildren having opposing learning efficiency as for quantitative representation of this attitude. Growth of both negative and indifferent attitudes towards educational subjects was recorded with a decrease of educational achievements, which indicates an increase of schoolchildren's emotional distress during learning. The analyses experimental data showed a statistically significant correlation between schoolchildren's attitudes to educational subjects and their learning efficiency. The further research will involve studying of macro-genesis of schoolchildren's attitudes to educational subjects as a personal determinant of their learning efficiency.

Key words: emotional attitude, schoolchildren, educational achievements, personal determinants, learning efficiency, attitudes towards educational subjects, attitudes towards learning.